

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:
ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

40

2009

РЕДАКЦИЈА

проф. др Мато Пижурица, проф. др Вера Васић, проф. др Љиљана Суботић,
проф. др Владислава Ружић, проф. др Јасмина Грковић-Мејџор, уредник,
проф. др Ивана Антонић

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Јасмина Грковић-Мејџор

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

мр Миљивој Алановић

Инв. бр. 13727

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Мато Пижурица (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Вера Васић (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Љиљана Суботић (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Владислава Ружић (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Јасмина Грковић-Мејџор, уредник (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Ивана Антонић (Филозофски факултет, Нови Сад)

ЗА ИЗДАВАЧА

проф. др Љиљана Суботић, декан

Штампање овог броја финансирао је Министарство за науку и технолошки развој
Републике Србије. Захваљујемо на финансијској помоћи.

СИСТЕМ ПАДЕЖА СА КВАЛИФИКАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У ПРИМЈЕРИМА ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА МАРКА МИЉАНОВА¹

САЖЕТАК

У раду се анализирају и класификују падежне конструкције са квалификативним и спецификативним значењем у делу *Примјери чојства и јунаштва* Марка Миљанова, указује се на њихову спацијалну утемељеност и на семантички потенцијал у сфери квалификативности у ширем смислу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: падежне конструкције, квалификативност, инструментативност, медијативност, комитативност, критериј, спецификативност.

1. Увод

Тема овог рада – Систем падежа са квалификативним значењем у *Примјери-ма чојства и јунаштва* Марка Миљанова – обухвата две сфере детерминације. Прва је сфера квалификативности под којом се подразумева адвербијална детерминација, а друга је сфера спецификативности, односно сфера адноминалне детерминације.² Тежиште рада је на систему падежа са квалификативним значењем, а падежне конструкције са спецификативним значењем биће разматране само онолико колико је потребно да се употпуни основна слика о детерминацији у ширем смислу. Критичко издање *Примјера чојства и јунаштва* које је у овом раду коришћено издала је Црногорска академија наука и умјетности у Подгорици 1990, а приредио га је Јован Чађеновић.

1.1. Језик Марка Миљанова

Језик Марка Миљанова припада зетско-сјеничком дијалекту. Језички систем овог периферног говора развијао се под утицајем албанског и италијанског језика, а у исто време овај дијалекат граничи се са косовско-ресавским дијалектом и стандардним источнохецеговачким што оставља трага на различитим језичким нивоима.

Редактори су вршили одређене измене у језику јер је текст рукописа био далеко испод оног што се сматрало књижевним језиком. Међутим, они у тим изменама нису ишли далеко јер нису тежили да претворе пишчев локални израз у књижев-

¹ Овај рад је скраћена верзија дипломског рада одбрањеног 2008. године на Филозофском факултету у Новом Саду на Одсеку за српски језик и лингвистику, под руководством доцента др Слободана Павловића.

² Термини *спецификативност* и *квалификативност* који се у раду користе преузети су од С. Павловића (2006: 194).

ни. На тај начин дело би изгубило аутентичну вредност и снагу коју му је Миљанов удахнуо. Претварањем дијалекта у стандардни језик, у делу би престало да се осећа присуство писца (Чађеновић 1990: 15-20).

2. Квалификативност

Квалификативност је хетерогена семантичка категорија која овде обухвата детерминисање управних предикација различитим предлошко-падежним конструкцијама. У традиционалној синтаксичкој терминологији квалификативност се идентификује као начин. Према томе, квалификативност представља детерминисање радње управне предикације различитим начинима њене реализације. Начини реализовања управне ситуације могу бити врло разнородни, што квалификативност као семантичку категорију чини изразито хетерогеном (Павловић 2006: 195). Детерминисана ситуација у овом раду одређује се:

- а) средством као неактивним посредником који омогућује њену реализацију;
- б) медијатором као активним посредником који омогућује њену реализацију ;
- в) присуством или одсуством лица, предмета или појава које прате њену реализацију;
- г) идентификацијом основе на којој се темељи реализација дате ситуације, односно оквира којим се та ситуација модално лимитира (Павловић 2006: 195).

На основу ових семантичких типова квалификативне детерминације, ово семантичко поље у домену падежних конструкција може се поделити на :

- а) инструментативност
- б) медијативност
- в) комитативност
- г) критериј (Павловић 2006: 195).

У ексцерпираној грађи квалификативне падежне конструкције реализују се као комбинација падежне форме (генитива, акузатива, инструментала или локатива) и одговарајућег предлога, док се од беспредлошких облика јавља само слободни инструментал.

Сфера квалификативности често се пресеца са спацијалношћу. Присуство просторних метафора у овом семантичком пољу врло често одсликавају падежне конструкције које примарно служе (или су служиле) за означавање просторних односа. Одређени односи који се успостављају у сфери квалификативности по нечему су аналогни одговарајућим просторним односима чији језички израз и узимају (Гипер 1997: 38).

2.1. Инструментативност

Инструментативност јесте субпоље квалификативности којим се идентификују појаве (органи, предмети, животиње, активности, стања) посредством којих агенс врши радњу управне предикације укључујући их у конкретну реализацију у својству спроводника или омогућивача (Павловић 2006: 196). Идентификовањем ин-

струмента посредством којег се остварује радња управне предикације, квалификује се сама радња те предикације. Инструмент је неактивни посредник између агенса и пацијенса који својим присуством одређује начин реализације управне радње. Инструмент се може раздвојити на инструмент спроводничког и омогућивачког типа према обележју *идентичност акције агенса и инструмента* (М. Ивић 1954: 13).

Инструментативност се најчешће исказује слободним инструменталом, а сасвим спорадично јављају се и неке предлошко-падежне конструкције у зависности од типа инструмента. С обзиром на ово, сфера инструментативности овде ће бити подељена на два поља: на поље слободног инструментала и поље предлошких конструкција.

2.1.1. Слободни инструментал у сфери инструментативности

Слободни инструментал у овој сфери показује широке могућности лексикализације будући да њиме могу бити лексикализоване ознаке органа, предмета, карактерних особина, односно секундарних активности укључених у реализацију управне радње (Павловић 2006: 197).

2.1.1.1. Органи као делови тела готово увек имају спроводничку функцију будући да представљају неодвојиви део агенса и радња коју они изводе идентична је оној коју агенс врши:

коњ га удари ногом у чело (27), Барло се није бунео, но је доватио Клименту једном руком, а другом руком заео пушку (27), а мајка и остро погледа великијема очима ирњијема (47).

2.1.1.2. Предмети у својству инструмента у тренутку вршења акције могу са вршиоцем радње чинити јединствену целину, али и не морају будући да не представљају неодвојиве делове агенса.

2.1.1.2.1. Уколико се предмет схвата као инструмент који чини јединствену целину са вршиоцем радње у тренутку њеног остваривања, тада се ради о предмету као спроводничком инструменту. Такви предмети тада функционишу као и органи који заступају вршиоца у извршењу радње:

но је главу једном Клименту сјекиром посјекла (24), уби га пушком озад о главу (33), на ужди кумбуром наред прси (55).

2.1.1.2.2. Док спроводници представљају средишњу тачку у извршењу акције између субјекта и објекта, омогућивачи више упућују на околности или услове под којима се акција врши, односно „откривају начин на који субјекат успева да приступи остварењу глаголске радње” (М. Ивић 1954: 16). У ексцерпираној грађи глаголи својом семантиком не допуштају да радња буде квалификована предметом у функцији правога омогућивача јер за себе везују предмете који их у извршењу радње заступају и спроводе и на тај начин их и квалификују. *Сабља, бритва и оруже* представљени су као предмети на граници инструментативности и комитативности, односно као предмети који одсликавају њихово укрштање:

кад су истргнутом сабљом дигли руку да ману по ономе што су жељели (25), кад је онај доша бритвом испод грла, ђе је кћело да повуче по грклану да га закоље, као што је уговорено (27).

2.1.1.3. Посебну врсту инструмента представљају предмети који значе материју или грађу. Овај тип инструмента може представљати неопходни материјал употребљен за остварење одговарајуће акције. Глаголи уз које се овај слободни инструментал употребљава значе резултативну радњу чија реализација захтева употребу одговарајућег материјала који управо и треба да дâ ново стање или особину у резултату вршења (М. Ивић 1954: 19):

метну га у јасле и покри сијеном (27), бег му толико допушти да поведе Петра у механу да га вином, по ришћанском адету, причести (36), отишли су да ору и љебом себе и нас да ране (60).

2.1.1.4. Особина или додатна активност исказана апстрактном именицом у форми слободног инструментала такође може детерминисати реализацију у правне радње у својству инструмента:

(апстрактне именице које означавају особину) *рече им да су незналице грешне који злоћом оте да зло утамане, не базирући се на Бога и његов дар ... стога желим е не могу учињет да мање она саму себе својијем злом мучи (57), у Скадар се огласи љепотом српска ђевојка (64);*

(апстрактне именице које означавају додатну активност) *пошто му досадише ругањем (23), али знаде колику ће штету учињет браћи Турцима ако осветом угађе свом ћефу (48), а ручоциноц не смије свој рад увеличават причом нако да га брља, код таквог боника који себе фалом уздиже, љуђи забаву траже (62).*

С обзиром на то да се особинама и активностима идентификованим слободним инструменталом подстиче неко ново стање или акција и да се баш због тога на овом месту инструментативност пресеца са каузативношћу, апстрактне именице којима се те особине и активности исказују могу се трансформисати и у начинске и у узрочне субординиране клаузе: у Скадар се огласи љепотом српска ђевојка [← Тиме што је лијепа] // [← Зато што је лијепа] (64), *пошто му досадише ругањем* [← Тиме што су му се ругали] // [← Зато што су му се ругали] (23).

Трансформисањем апстрактне именице у субординирану клаузу јасније се увиђа да те именице кондензују, поред начинског, и одређено каузативно значење. Међутим, не садрже све апстрактне именице у себи нијансу каузативности: *а ручоциноц не смије свој рад увеличават причом* [← Тиме што прича, тако што прича] (62), *али знаде колику ће штету учињет браћи Турцима ако осветом угађе свом ћефу* [← Тиме што се свети, тако што се свети] (48).

Дакле, и деадјективне и девербативне именице (*љепота, зло, злоћа // ругање, света, прича, фала*) представљају номинализоване клаузе начинског типа, а неке од њих поред начинског, кондензују и узрочно значење. Природа ових појмова је таква да они егзистирају истовремено са вршењем глаголске радње јер у суштини они и омогућују вршење главне радње самом својом природом. Они подстичу одређене радње и стања и одржавају их будући да се налазе у односу симултаности.

2.1.2. Предлошке конструкције у сфери инструментативности

Предлошко-падежне конструкције могу бити у форми инструментала с предлогом *с*, у форми акузатива с предлозима *у* или *на*, у форми генитива с предлогом *од* и у форми локатива с предлогом *на*. Овако формализоване, поменуте конструкције могу бити лексикализоване ознакама органа, предмета и животиња.

2.1.2.1. Орган као инструмент формализован конструкцијом *с* + *Ninstr* потврђен је само на два места у ексцерпираној грађи.³ Ознака органа као лексичког експонента ове инструментативне конструкције јавља се ређе него ознака било каквог предмета као лексичког експонента:

(орган у спроводничкој функцији) *на те остависмо за опет, да те на поштен начин закољемо ће с оба ока гледаш (26);*

(орган у омогућивачкој функцији) *знам, али не могу гледат да Турци с главом његовом себе ћеф чине (25).*

2.1.2.2. Предмети у сфери инструментативности могу бити идентификовани различитим предлошко-падежним конструкцијама у зависности од тога да ли имају значење неког конкретног предмета или предмета у виду неопходног материјала или грађе. Конкретни предмети у сфери инструментативности најчешће су идентификовани слободним инструменталом и најчешће имају значење инструмента спроводника. Предлошко-падежном конструкцијом идентификовани су само на два места:

(*с* + *Ninstr*) *Божина је био побратим марка Ђељошева којега смо прије на Корита виђали крвава од итругле с којом га бјеше убио Пој Уља у главу (36),⁴ он јој даде двије пушке иза паса, а она опала с објема њему у прси (38).*

2.1.2.3. Поред правих, конкретних предмета постоје и они који представљају неопходни материјал (или грађу) који треба искористити како би се реализовала одређена резултативна радња. Неопходни материјал у сфери предлошко-падежних конструкција идентификован је на неколико начина и обавезно је везан за глаголе који значе резултативну радњу чијим ће се остварењем успоставити неко ново стање или особина:

³ У зетско-сјеничком дијалекту изгубљено је морфолошко разликовање социјатива и инструментала, те се напоредо употребљавају и инструментал и социјативне конструкције у свим значењским категоријама (М. Ивић 1954: 235). Зетско-сјенички дијалекат карактерише употреба предлога *с* уз инструментал оруђа (*Немо то доваћат с рукама*) али исто тако и изостављање предлога *с* у социјативним конструкцијама (*Разговараше Љубом*) (П. Ивић 2001: 219), што сведочи о губљењу морфолошке дистинкције између социјатива и инструментала. Како би језик Марка Миљанова што боље припремили за штампу, преписивачи су на многим местима прецртавали предлог *с* у инструменталним конструкцијама, или га додали тамо где му је место (Чађеновић 1990: 70). Међутим, у том исправљању они – на сву срећу – нису били доследни, те се тако предлог *с* нашао у конструкцијама са инструменталом и на оним местима где органи и предмети имају функцију инструмента.

⁴ Релативна заменица има функцију инструмента спроводника, а односи се на конкретни предмет *итругла*.

(с + *Ninstr*) удрите, синови, тако ве не губало млијeko с којијем сте се одав-лен одранили (57);⁵

(у + *Nacc*) везир скадарски домами га у Спуж, окује у звожђе и бачи у там-ницу Османагића уПодгорицу (36), па кад се говори да сам те ја убио, хоћу да те ја видам и мога овна одерем и у његову ти кожу ране обложим (57); (од + *Ngen*) она је дошла од Мићка, нашла га ће начиња мелем од воска и жила да пречије сам себе (46).

Инструментативно с + *Ninstr* може бити замењено слободним инструмен-талом који би такође био носилац спроводничке функције, јер је млијeko неоп-ходни материјал који директно спроводи радњу поменутог повратног глагола. Акузативним конструкцијама (у звожђе, у његову кожу) уз транзитивне глаголе *оковати* и *обложити* идентификује се помоћни материјал којим се објекат дово-ди у ново стање. На овом месту се значење инструментативности пресеца са спа-цијалним значењем. Акузатив блокиран предлогом у овде има значење омогући-вачког инструмента, али исто тако даје информацију о позиционираности обје-кта локализације, те акузатив са предлогом у носи и значење интралокализације. Тачка пресецања инструментативности и специјалности (интралокализације) може се сликовито предочити: након остварења резултативне радње помоћу ма-теријала у функцији омогућивача (*звожђа* и *овнове коже*) објекат локализације добија нову особину или прелази у ново стање (*бива окован звожђем, обложен овновом кожом*) тако да се ови материјали налазе око самог објекта, обавијају неке од његових делова тела, тј. неки његови делови у ствари и јесу у правом смислу речи смештени са унутрашње стране тих материјала.

Инструментативно од + *Ngen* (примарно аблативног карактера) иденти-фикује материјал који се троши да би се глаголска радња реализовала (*восак и жила*), а самим тим и материјал од којег ће бити сачињен сам продукт ове резул-тативне радње (*мелем*) представљене транзитивним глаголом у 3. лицу јд. пре-зента чиме се упућује на то да је процес конверзије у току. Утрошени материјал овде носи функцију омогућивача јер омогућује остварење акције, условљава њено извођење, упућује на начински моменат (на који се начин *мелем* прави), на околности и услове под којима се радња (*прављење мелема*) остварује.

2.1.2.4. Животиња као средство ангажовано на реализацији управне радње у ексцерпираној грађи идентификује се предлошко-падежним конструкцијама које указују на то да се у ствари ради о протолокализацији која контекстуално добија квалификативну интерпретацију:

(на + *Nacc*) кад сам те на хата гледала ће јашеш с везиром (29), Турци за њим пуцајући и трчећи, ко на коња, ко на ноге (30), да бјежи Ново на коња (36), но си ти син Цуцан-Перин који ти је ћера дрва на магаре да продаје (40);

(на + *Nloc*) кад је доша пред шатор, уби пашу Соколовића, па окрену на коњу (36).

⁵ Релативна заменица има функцију инструмента спроводника будући да јој је антецедент име-ница млијeko.

Радња коју обавља животиња (*трчати*, *бјежати*) није идентична радњи коју у исто време обавља субјекат (*јахати*, *узјахати*), те се стога животиња одређује као инструмент који има статус омогућивача.

2.2. Медијативност

Медијативност је категорија блиска категорији инструментативности. Може се окарактерисати као посредно реализовање управне предикације. Уколико је акценат на ономе који заступа неког другог у остварењу радње детерминисане предикације, реч је о категорији медијатора (Павловић 2006: 209). Ако је пак у фокусу пажње онај који се заступа, односно онај који је заступан, реч је о категорији заступаног, тј. о категорији медијата (Павловић 2000: 81; 2006: 214).

Између медијатора (заступника) и формалног субјекта разлика је у самој радњи коју обављају (међутим, субјекат истовремено може бити и посредник што се у грађи истиче посебним формама које указују на то да у реализацију радње није укључено друго лице као посредник, до сам субјекат), односно за њих је карактеристична неидентичност радње (али је присутна ангажованост на остварењу истог циља) будући да медијатор представља само канал који спаја онога ко је адресат са оним ко има улогу адресанта. По том каналу се распрости-ре оно што је потекло од адресата са циљем да дође до адресанта (управо се на овом принципу распростирања, спацијалне дифузности, темељи категорија медијатора). Заступник је тај који онемогућава директан контакт између адресата и адресанта, али захваљујући њему тај контакт је остварљив.

Категорија медијатора врло је блиска категорији инструмента који представља средишњу тачку између субјекта и објекта, а медијатор између адресата и адресанта. Њихова кључна разлика јесте то што инструмент има обележје [САМОАКТИВНОСТ –], а медијатор [САМОАКТИВНОСТ +] будући да улогу медијатора може понети само људско биће (М. Ивић 1954: 31).

Семантичка веза медијативности са протолокационим значењем уочљива је већ у самом начину формализовања предлошко-падежним конструкцијама којима се примарно обележавају просторни односи. Односно и у овој категорији квалификативности присутна је просторна метафора која се огледа управо у транспонованој употреби критерија за означавање просторних односа (Пипер 1997: 38).

2.2.1. Медијатор

Медијатор је у ексцерпираној грађи формализован слободним инструменталом или локативом с предлогом *по*:

(о + Ninstr) ово није учитељ као они те учи у школе, овога учитеља собом у свој разум носиш (21), Кучи и Братноножићи наузеше се глава турскијех и оружја свакојакога, атова и нарипа и све што су Турци собом носили за мејдан и за сватове (40), на глас јунак Милић-бег који га није он сам главом платио, но васојевевићи момци (55);

(по + Nloc) Петар није имао нада ни на кога већ на Нова побратима, те му пошље по варошкој ђевојци хабер да је у тамнициу (36).

Слободни инструментал у сфери посредништва остварује се кроз инструменталне облике *собом* и *сам главом*. Овим конструкцијама потврђује се констатација да се функција субјекта није увек морала поклапати са функцијом стварног вршиоца (М. Ивић 1954: 48). Лична заменица *собом* и израз *сам главом* функционишу као петрифициране форме којима се указује на то да субјекти јесу и извршиоци радње управне предикације, односно истиче се да нису ангажовани посредници чијим ће се суделовањем радња извршити.

У оба примера заменички облик *собом* налази се уз глагол *носити* који својом семантиком отвара двоструку могућност тумачења овог заменичког облика. Облик *собом* најпре се јављао уз глагол *носити*, као и уз све друге глаголе, са значењем *лично*. Али, с обзиром на семантику глагола уз који стоји, *собом* је могло имати и социјативно значење *са собом* (М. Ивић, 1954: 50). Поред облика личне заменице *собом*, јавља се и инструментални облик *главом* у значењу *лично*. Овај облик појачава израз *сам* истичући да је субјекат заиста стварни и једини вршилац глаголске радње.⁶

Конструкција *по + Нос* јавља се уз глагол *послати* који означава радњу у чију је реализацију укључен посредник (*варошка ђевојка*) преко којег се успоставља веза између адресата (*Петра*) и адресанта (*Нова побратима*) коме је пошиљка упућена. Медијатор (посредник) јесте преносилац поруке, канал којим се порука распростире све до оног коме је упућена, а лексички експонент конструкције *по + Нос* може бити само ознака живог бића. Медијаторско значење ове конструкције с предлогом *по* развило се на бази протолокационе дифузности која може прећи и у перлативност, односно просекутивност (Павловић 2006: 213). Наиме, конструкцијом *по + Нос* примарно је идентификована спацијална дифузност, али развијањем просторне метафоре овом конструкцијом почиње да се идентификује однос посредништва који је апстрактније природе (у процесу метафоризације увек се иде од конкретног ка апстрактном). Медијаторско *по + Нос* може се трансформисати у субординирану начинску клаузу коју уводи сложени везник *тако што* и предикат представљен глаголом *посредовати*. Тада медијатор добија функцију агенса који реализује радњу посредовања: *Петар није имао нада ни на кога већ на Нова побратима, те му пошље по варошкој ђевојци хабер да је у тамницу* [← Тако што је *варошка ђевојка* посредовала] (36).

2.2.2. Медијат

Категорија медијата (заступаног) у ексцерпираној грађи идентификује се акузативом с предлогом *за*, те генитивом блокираним предлошким изразом (*на*)*мјесто*:

⁶ Глава је део тела који симболички представља саму личност, те се инструменталом именице која је означава истиче субјектово лично вршење радње. Израз *сам главом* стоји уз глагол *платити* који значи *дати одређену надокнаду за нешто*. Читав израз *сам главом платио* може се тумачити на два начина: а) субјекат је *лично* платио користећи неко од могућих средстава плаћања (новац, златнике); б) субјекат је платио својом главом као средством плаћања које представља интегрални део тела који симболише живот субјекта (израз *сам главом* може бити супституисан изразом *својим животом*). Иако се наведени изрази могу тумачити на два начина, ипак је и у изразу *собом* и у изразу *сам главом* доминантније значење *лично* којим се упућује на чињеницу да је субјекат у исто време и медијатор, односно да сам врши радњу без ангажовања другог лица као могућег медијатора.

(за + *Nacc*) даде своју за његову главу (24), остављам на аманет мога свакога Дрекаловића, а ја умирем за њих весело (24), „на би”, рече „ја за њега погинуо кад ти га бих пуштио” (36), ајде, вида се, па кад оздравии, убићу те за брата (50);

(*на*)мјесто + *Ngen*) заговорио се нешто мој Реџо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снахом (28), паиша ју пита, а она каза да је мајци и оцу оставила њинога сина, а свога брата, а намјесто њега она у војску пошла (41).

Медијативно значење у наведеним примерима развија се на бази спацијалне постлокализације. Примарно значење конструкције *за + Nacc* јесте значење адлативности, а ова се конструкција примарно употребљавала уз директивне глаголе који означавају локализацију задњом страном локализатора. Метафоризацијом просторних релација акузатив са предлогом *за* развија медијативно значење на тај начин што се медијат у чије се име реализује дата радња концептуализује као оријентир иза кога се локализује радња управне предикације (Павловић 2006: 216).

Предлошко-падежна конструкција *за + Nacc* може се развити у субординирану начинску клаузу коју уводи сложени везник *тако што* или *и при том* и предикат представљен глаголом *заступати*: *остављам на аманет мога свакога Дрекаловића, а ја умирем за њих весело* [← Тако што их заступам] // [← И при том их заступам] (24).

Падежном конструкцијом (*на*)мјесто + *Ngen* такође је граматикализована ознака људског бића, а ови предлози још јасније сведоче о „спацијаланој утемељености семантичке категорије медијата” (Павловић 2006: 216). Предлошким изразима *мјесто* и *намјесто* најјасније се упућује на то да заступати неког значи бити на његовом месту у моменту реализације дате радње.

И медијативно (*на*)мјесто + *Ngen* може се развити у субординирану начинску клаузу увођењем везника *тако што* или *и при том* и предиката представљеним глаголом *заступати*: *заговорио се нешто мој Реџо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снахом* [← Тако што ћу га заступати] // [← И при том ћу га заступати] (28).

2.3. Комитативност

Сфера квалификативности која указује на околности, лица и појединости које прате реализацију управне радње може се формулисати као категорија комитативности (Павловић 2006: 218).

Кад се изражава одсуство неке околности, лица или појединости, то такође представља један вид детерминације управне предикације. Овај вид детерминисања представља комитативни тип квалификације који С. Павловић означава термином синелатив.⁷ Синелатив увек иступа као бинарни опонент према конлативу, тј. експлицираном присуству пратеће околности, лица или појединости (Павловић 2006: 219). С обзиром на присуство или одсуство пратећих елемена-

⁷ Синелатив се увек формализује конструкцијом *без + Ngen*, а отуда вероватно и сам назив термина будући да *sine* на латинском језику значи *без*, а овај предлог се у латинском увек употребљавао уз аблатив.

та, сфера комитативности може се поделити на конлативну и синелативну комитативност.⁸

2.3.1. Конлативна комитативност

Конлативна комитативност представља експлицирано присуство различитих појединости које прате реализацију детерминисаног предиката, односно указивање на околности у којима се реализује радња управне предикације. На основу семантике лексичких експонената С. Павловић (2006: 219) издваја три типа конлативне комитативности:

- а) факултативни саучесник у реализацији управне предикације ако је у својству лексичког експонента ознака људског бића;
- б) пратећи детаљ који према учеснику у реализацији радње може имати статус отуђивог предмета или неотуђивог (интегралног) дела;
- в) пратећа ситуација или стање уколико је граматикализована апстрактна именица.

2.3.1.1. Факултативни саучесник као комитативни квалификатив

Да би предлошко-падежна конструкција имала значење факултативног саучесника, мора бити лексикализована ознаком људског бића, а глагол управне предикације мора бити несоцијативни или евентуално факултативно социјативни:

(c(a) + Ninstr) заговорио се нешто мој Реџо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снахом (28), мајка је отишла са слугама у избу (28), кад сам те на хата гледала ће јашеш с везиром (29);
(∅ + Ninstr) Цеклињани војском дођоше на Главицу Милићевића (46);
(c(a) + QuantNumNgen) Кејо са седам друга иша озад и са стране, чува стражу (48).

Факултативни саучесници су, осим временским паралелизмом, за агенсе везани и у просторном смислу будући да су равноправно ангажовани на реализацији исте радње у исто време и на истом месту.

2.3.1.2. Пратећи детаљ као комитативни квалификатив

Пратећи детаљ може имати статус отуђивог предмета и статус интегралног дела према учеснику у реализацији радње управне предикације.

2.3.1.2.1. Пратећи детаљ као предмет који вршилац има уз себе у тренутку вршења глаголске радње у извесном смислу прати вршиоца у вршењу акције не учествујући у њеном остварењу. Тај однос између вршиоца и предмета који га прати у просторном смислу јесте привидно социјативни (М. Ивић, 1954: 203), што је и формализовано инструменталним конструкцијама:

(∅ + Ninstr) он уочи најпрву кућу турску која га спрете, јер близу су за њим истргнутујем ножевима трчали (34), и Стано запетом пушком искочи из куће (58);

⁸ Термини комитативност, конлатив, синелатив, као и конлативна и синелативна комитативност преузети су од С. Павловића (2006: 218-219).

(*c* + *Ninstr*) кад су *Пипери* ударили на овце *Мулете Радованова* с *Косора* у *Болев До*, утекли су с плијеном под *пећином* код *Мораче* (26), он га не остави, с оружјем сједне да га *бритви* (27).

Инструменталним конструкцијама идентификовани су предмети које вршилац има уз себе у току реализације радње. Њиховим присуством квалификује се сама радња управне предикације јер идентификовање ових пратећих предмета представља осветљавање одређених околности у којима се радња реализује.

Истакнуте падежне конструкције могу се развити у субординиране клаузе које се уводе сложеним везником *и при том* и предикатом представљеним глаголом *имати*. Глагол *имати* упућује на постојање просторне и посесивне повезаности вршиоца и предмета као пратећег детаља у реализацији радње, на оно што вршилац има уз себе кад врши детерминисану радњу, што открива околности у којима се та радња реализује. Све се конструкције могу трансформисати у субординиране клаузе по следећем принципу: *и Стано запетом пушком* *искочи из куће* [← И при том је (уз себе) имао запету пушку] (58), *он га не остави, с оружјем* *сједне да га бритви* [← И при том је имао оружје (уз себе)] (27).

2.3.1.2.2.1. Пратећи детаљ са значењем интегралног дела агенса као носиоца детерминисане радње наизглед делује као таутологија јер је интегрални део агенса свакако неодвојив од њега, а истицање његове присутности у датом моменту не даје битну информацију. Баш због овога се уз интегрални део тела у функцији квалификативности увек налази обавезни детерминатор који је најчешће површински експлициран. Интегрални део агенса као комитативни квалификатив може бити граматикизован генитивом, беспредлошким инструменталом, те инструменталом с предлогом *с*, при чему је употреба детерминатива у свим случајевима обавезна:

(*Det* + *Ngen*) тако свезаније руку *уљеже* у *кућу* (30), *на ондар* *викну дружину*, *те врнуше* плијен у *обор*, а они празнијех шака *ојдоше*, *ка да су им кумовске биле* (31);

(*Det* + *Ninstr*) *Елез* и *Марина* *дочекали* су их раширеним рукама (37), *сломисте* му *десну руку*, *но ће* ви лијевом *доћ* на *мејдан* *ће* му *гођ* *пошљете* (46);
(*c* + *Det* + *Ninstr*) *десна* му *рука* *сломљена* бјеше, *но је* *рекан* *да ће* ви *доћ* на *мејдан* с лијевом руком *ће* га *гођ* *позовете* (46).

Комитативна генитивна конструкција у односу на инструменталну има сужењу сферу употребе. Квалификативни генитив увек прати обавезни детерминатор будући да се том конструкцијом увек идентификује интегрални део тела или унутрашње стање које је такође интегрални део личности (М. Ивић, 1956: 264), мада се уз овакав лексички експонент и инструментал понаша на исти начин. Генитивом се никада не експлицира пратећи детаљ као отуђиви део личности у моменту реализације радње (што управо и сужава сферу његове употребе).

Сви наведени интегрални делови тела налазе се у неком посебном стању, положају и на тај начин квалификују и саму радњу. Делови тела откривају посебне околности које прате реализацију радње управне предикације тиме што

су и сами детерминисани неким посебним стањем: *свезане руке, празне шаке, раширене руке, (здрава, неповређена) лијева рука.*

На дубинском нивоу ове падежне конструкције представљају субординиране клаузе које се уводе сложеним везником и *при том* и предикатом исказаним глаголом *имати*: *па ондар викну дружину, те врнуше плијен у обор, а они празнијех шака ојдоше, ка да су им кумовске биле* [← И при том су имали празне шаке] (31).

2.3.1.2.2.2. Постоје интегрални делови тела који нису материјалне природе, опипљиви, али несумњиво представљају део личности. Њиховим идентификовањем детерминише се радња управне предикације:

(o + Ninstr) народ је веселом душом гледа кад здраво прођоше Осман и Алија (32), починуо је, ослабио свом снагом (33), и запојем мало да заборавам жену и оданем душом (50).

За разлику од претходне групе примера у којима се интегралним деловима тела указује на физичко стање носиоца детерминисане радње, овим нематеријалним сегментима агенса радња се детерминише указивањем на психофизиолошко стање које прати носиоца детерминисане радње (*гледати веселом душом*) или на стицање извесне особине (*ослабити свом снагом, оданути душом*).

Ови примери јесу својеврсни одједи непродуктивне категорије рестриktivног инструментала. Ослабити се може само снагом, одахнути се може само душом, а истицањем ових неопипљивих делова тела радња се квалификује, лимитира и локализује (самим тим што се открива део личности на ком се испољава), али и добија на интензитету у самој реализацији, а то опет представља једну од пропратних околности која прати реализацију ових радњи.

2.3.1.3. Пратећа ситуација или стање као комитативни квалификатив

Пратећа ситуација или стање у ексцерпираној грађи идентификује се инструменталним и акузативним конструкцијама, а лексички експоненти ових конструкција јесу апстрактне именице које означавају психофизиолошко стање субјекта:

(с + Ninstr) тако Турци погибоше од непријатеља којег мало пријед с презрењем гледаху (39), не лажни море с твојцем плачем (46), и за мало лијепо љући са задовољством зборе како јунак не прима туђе поштење (52);

(у + Nacc) знајући да је Коља у љубав живио са оним што га је посјека (29), смијући се у шалу претресају што је који коме река (40);

(на + Nacc) и весело је умро, иако на муке е је видио да је мали Шабо утека (24), е, ако погинемо и то је боље но да те воде на Скадар, па ти на муке турске да умреш (36);

(проза + Nacc) и река проза смије: „Не кри га” (73).

Пратећа ситуација (стање) идентификована наведеним предлошко-падежним конструкцијама испољава се као психофизиолошко стање субјекта симултано с временом реализације управне (Павловић 2006: 227). Психофизиолошко стање субјекта исказано наведеним конструкцијама увек је симултано са време-

ном реализације управне радње и доживљава се као пропратна околност, што се најбоље може видети ако предлошко-падежну конструкцију развијемо у субординирану клаузу која се уводи сложеним везником и при том: *тако Турци погибоше од непријатеља којег мало пријед с презрењем гледаху* [← И при том су их презирали] (39), и за мало лијепо љуђи *са задовољством зборе како јунак не прима туђе поштење* [← И при том осећају задовољство] (52).

Идентификовањем психофизиолошког стања или ситуације у којој се субјекат налази у време реализације управне радње, откривају се околности у којима се та радња дешава.

Акузативне конструкције у ово семантичко поље улазе метафоризацијом спацијалности. Конструкција у + *Nacc* у ствари представља метафоризовану интра-локативност у сфери комитативности. Радња управне предикације квалификује се тако што се привидно смешта у унутрашњост именоване околности као оријентира: у *љубав, у шалу*. Метафоризацију ареалокативности налазимо у примерима који су формализовани конструкцијом на + *Nacc*. Лексички експонент ове конструкције може бити једино ознака неке спољашње околности. У ексцерпираној грађи то је именица *мука* која означава физичко мучење којем је субјекат изложен, што представља спољашњу околност којом се детерминише радња глагола *умрети*. Конструкцијом *проза* + *Nacc* открива се веза са перлативношћу. Апстрактна именица *смије* представља околност чију унутрашњост пресеца радња управне предикације. На тај начин се главна радња детерминише откривањем околности кроз које се реализује. И акузативне конструкције такође на дубинском нивоу представљају субординиране клаузе које се уводе везником и при том: *и весело је умро, иако на муке е је видио да је мали Шабо утека* [← И при том су га мучили] (24).

2.3.2. Синелативна комитативност

Синелативна комитативност се увек формализује падежном конструкцијом *без* + *Ngen* и функционише као опозит према конструкцијама које идентификују конлативну комитативност (Павловић 2006: 219). Синелативна комитативност представља одсуство факултативних саучесника, пратећих детаља, стања, ситуација, односно одсуство пратећих околности. Као лексички експоненти конструкције *без* + *Ngen* јављају се денотати конкретних предмета, лица, инхерентних делова тела, пратећих активности и психолошких стања чијим се одсуством детерминише радња управне предикације:

(одсуство предмета као синелатив) *није ли боље осветит себе и њино у огањ овако пјеват но да ме Цигани без оружја сијеку* (74);

(одсуство инхерентних делова тела као синелатив) и тако *Лека без ока, Ристо без части ојдоше дома* (34);

(одсуство лица као синелатив) *ја сам мислио е си у бригу како ћеш без мене ако погинем, а нијесам знава е се бојиш е не ваљам* (47), *све ће бит танко и мршаво без Мркоја сердара* (53);

(одсуство пратеће активности и психолошког стања као синелатив) *чета га уфати без муке* (33), *Рашо Попов, брат Новов, има је кћер Мару, која се удала без питања и без благослова за Елезом* (37), *но да свако дома ојде без мејдана* (46), *кад га виђеше да пјева идући путем без страха* (50).

Све падежне конструкције формализоване генитивом блокираним предлогом без на дубинском нивоу манифестују се кроз обавезну негираност предикације субординиране клаузе: *чета га уфати без муке* [←А да се при том није мучила] (33), *кад га виђеше да пјева идући путем без страха* [←А да се при том не плаши] (50).

Синелативна комитативност представља одсуство неке околности или појединости чиме се детерминише радња управне предикације, међутим, неке од наведених конструкција имају и нијансу концесивности, односно могу кондензовати и концесивно значење (када се и поред недостатка неке околности или појединости која се доживљава као уобичајени пратилац, радња реализује). Те конструкције увек се могу трансформисати и у концесивну клаузу: *није ли боље осветит себе и њино у огањ овако пјеват но да ме Цигани без оружја сијеку* [←Иако немају оружје] (74), *Рашио Попов, брат Новов, има је кћер Мару, која се удала без питања и без благослова за Елезом* (37) [←Мада/Иако никог није питала, иако је нико није благословио]. Сви примери ове падежне конструкције са без на дубинском нивоу представљају негирану субординирану клаузу која указује на одређену нереализовану околност.

Конструкција са значењем одсуства лица може представљати одсуство факултативног саучесника уз глаголе типа *живети са неким/живети без неког*: *ја сам мислио е си у брису како ћеш без мене ако погинем, а нијесам знава е се бојиш е не ваљам* (47). Међутим, конструкција са значењем одсуства лица може у себи имати и нијансу каузативности или кондиционалности: *све ће бит танко и мршаво без Мркоја сердара* [← Јер је погинуо Мркоје сердар, јер га више нема] // [← Ако погине Мркоје сердар, ако га више не буде било] (53).

2.4. Критериј

Критериј је квалификативна категорија која представља идентификацију основе на којој се темељи реализација управне радње, тј. оквира којим се та реализација модално лимитира (Павловић 2006: 238). Другачије речено, критериј је квалификативна категорија која својим падежним конструкцијама идентификује појаву на основу које се реализује радња управне предикације. Исказује се локативом с предлозима *по*, односно *на*, те акузативом с предлогом *на*:

(по + Нлос) веселе је трајало сву ноћ по арбанашком обичају (28), *доша је народ на плач, по обичају народњему* (28), *сједне код њега говорећи један другом „мераба“ по турскоме обичају* (32), *жа ми би било умријет кад бих има пара да дам жени по шеријату што је њено па да ју пуштим* (50), *од некакве слабе породице* (64),⁹ *нека се кади по божјој правди и својој заслужи за оно што је ко зарадио* (65);

(на + Насс) излази, ђоне, с дружином на божу вјеру (28), *низам зваше Леку да излази на вјеру царску* (35);

(на + Нлос) Пуну Милетину, Васојевићу иза Лијеве Ријеке уби братанић војводе Миљана ближњега рођака Тому Кадина, на правди Бога (30).

⁹ У зетско-сјеничком дијалекту уопштен је наставак тврде промене *-ије(x)* у локативу (као и у генитиву) множине заменичко-привевске промене када придев (или заменица) стоји уз именицу женског рода на *-а* која чува стари наставак у локативу множине *-а(x)*, те привевски наставак *-ије(x)* у локативу множине не прелази у *-ија(x)*, што се углавном дешавало у овим говорима (П. Ивић 2001: 218).

Критеријско значење развија се метафоризацијом просторних односа. Језички израз за просторно лимитирање транспонован је у сфери модалног лимитирања, а радња управне предикације квалификује се смештањем у оквире одређених норми.

Све предлошко-падежне конструкције са значењем критерија на дубинском нивоу представљају субординиране начинске клаузе што говори о њиховој квалификативној природи. Сваку од њих уводи перифрастични везник *онако како*: *веселе је трајало сву ноћ по арбанашкоме обичају* [← Онако како налаже арбанашки обичај] (28), *нека се кади по божјој правди и својој заслуги за оно што је ко зарадио* [← Онако како налаже божја правда и онако како ко заслужи] (65), *излази, ђоне, с дружином на божу вјеру* [← Онако како налаже божа вјера] (28), *Пуну Милетину, Васојевиху иза Лијеве Ријеке уби братанић војводе Миљана ближњегга рођака Тому Кадина, на правди Бога* [← Онако како налаже божја правда] (30).

3. Спецификативност

Спецификативност је тип детерминације фокусираног појма (спецификата) карактеристичном појединошћу (спецификатором) која га одвајањем од осталих појмова исте врсте чини специфичним у актуелном моменту (Павловић 2006: 395). Квалификативност је адвербијални еквивалент ове адноминалне семантичке категорије, а заједно чине квалификативност у ширем смислу која се састоји из адвербијалне и адноминалне детерминације.

Спецификативне падежне конструкције из ексцерпираних грађа припадају семантичком субпољу физиономијске спецификативности¹⁰ или се налазе на граници посесивности и спецификативности детерминишући сам однос посесије или одређени појам на основу припадања некој групи.

3.1. Физиономијска спецификативност парцијалног типа

Физиономијска спецификативност парцијалног типа спецификује дати појам упућујући на оно што он има у актуелном моменту, што представља његову карактеристичну појединост, било да се ради о претећем детаљу или о његовом интегралном делу. Спецификат и спецификатор повезани су у временском и просторном смислу, њихов однос базиран је на значењу *имати*, тј. спецификатор представља оно што спецификат има уз себе, што поседује у одређеном тренутку, што га на тај начин детерминише (М. Ивић 1954: 207).

3.1.1. Спецификативном конструкцијом *с + Ninstr* идентификује се пратећи детаљ (*оружје*) или интегрални део (*вода*) који укључујемо у представу о конкретной личности или предмету, при чему је у фокусу пажње именица у инструменталу која представља карактеристичну појединост:

но, она што је чува каза да је била с водом у водник и ћепчија из које се он напи воде (31); *на викне брата и сина, који су били већ на ногама, готови с оружјем у руке* (34).

¹⁰ Термини физиономијска спецификативност, функционална спецификативност, спецификат, спецификатор преузети су од С. Павловића (2006: 395-416).

Обе инструменталне конструкције могу се развити у релативну клаузу која се уводи релативном заменицом *који*, *-а*, *-е*, *-и* и предикатом исказаним глаголом *имати*: *но, она што је чува каза да је била с водом у водник и ћенчија из које се он напи воде* [← *Која има воду*] (31), *па викне брата и сина, који су били већ на ногама, готови с оружјем у руке* [← *Који су већ имали оружје*] (34).

3.1.2. Спецификативно *с* + *Ninstr* у сфери физиономијске спецификативности парцијалног типа конкурише *Det* + *Ngen*. Када се одређени појам детерминише спецификативним генитивом, тада у фокусу пажње није нека карактеристична појединост, већ је пажња фокусирана на целину, на личност уопште.

Све спецификативне конструкције у ексцерпираној грађи формализоване генитивом блокираним неиспустивим детерминатором могу се поделити у две групе.

а) Прву групу чине конструкције чији лексички експонент представља неки аспект личности који је у целини обухвата: *маст*¹¹, *раст*, *изглед*:

Пунишу Николина Рашовића, којег су Турци звали „Пуниша Црни“ (а био је црне масти, а за Турке још црњи), уфате једном у Подгорицу Турци (30), купили су се око ње кад тужи ка око добра гуслара, бјеше крупна раста, доста груба изгледа (47).

Спецификативни генитив *с* неиспустивим детерминатором у овим конструкцијама представља синтагму са придевском функцијом, а добијен је од рестриктивног инструментала (*црн машићом, крупна растом, груба изгледом*) који је као непродуктивна категорија потиснут овом виталнијом.¹²

б) Други тип спецификативног генитива лексикализован је ознакама интегралних делова тела, односно особинама које се испољавају на неком од интегралних делова тела у актуелном моменту, чиме се ближе детерминише спецификат у својој целокупности:

зло и срамота заклат оваквога чојека затворенијех очи, ка мртвога (25), причали су како није ни мрка погледа бачио на њих, но весео на раздвој, рече им: „Збогом, Селчани!“ а они погнуте главе нијесу умјели ни проговорит (27), кад је дошла, нашла је сина свезанијех ногу и руку међу два огња (29).

Истакнуте спецификативне конструкције могу се развити у релативне клаузе које се уводе релативном заменицом *који*, *-а*, *-е*, *-и* и предикатом исказаним глаголом *имати* по следећем принципу: *зло и срамота заклат оваквога чојека затворенијех очи, ка мртвога* [← *Који има затворене очи*] (25).

3.1.3. Спецификативно *без* + *Ngen* у ексцерпираној грађи детерминише спецификат одсуством интегралног дела што га семантички супротставља осталим падежним конструкцијама у сфери физиономијске спецификативности парцијалног типа. Одрични карактер предлога *без* упућује на негираност дубинске предикације:

¹¹ Маст- боја људске коже, пути; тен; боја уопште (Чађеновић 1990: 111).

¹² Гашење овог инструментала несумњиво је у вези са очигледном тенденцијом српског језика да задржи само онај тип инструментала који се по функцији може, у извесном смислу, уклопити у систему са спроводничким инструменталом (М. Ивић 1954: 113).

о њему је био глас да је био више милосрдан но великодушан, али заиста не бјеше суров, без срца благороднога (43), богме си, Недо, без срца тек синове не жалиши (47), но који од нас први уфати жива без ране Турчина (61).

На дубинском нивоу ове спецификативне конструкције представљају субординиране клаузе које уводи релативна заменица *који*, *-а*, *-е*, *-и* и негирани предикат најчешће исказан глаголом *имати*, односно његовом негираном формом: *о њему је био глас да је био више милосрдан но великодушан, али заиста не бјеше суров, (човек) без срца благороднога* [← Који нема срца благородног] (43), *богме си, Недо, (жена) без срца тек синове не жалиши* [← Која нема срца] (47).

3.2. Физиономијска спецификативност комплексног типа

Физиономијска спецификативност комплексног типа у ексцерпираној грађи реализује се као квалификација детерминисаног појма по грађи или материјалу од кога је сачињен. Тип спецификатора који дати појам детерминише идентификујући материјал од ког је сачињен назива се фабрикатив¹³. На нивоу предлошко-падежних конструкција у ексцерпираној грађи фабрикатив се среће само једном и то у форми *од + Ngen*, разлог томе је вероватно то што су конструкције са предлозима замењене једночланим придевима који су истог значења: *не знам ја, теке му висаше, о пасу ћеса од зелене свите* (52).

Овај типични фабрикатив самом својом структуром (али и семантиком) указује на то да је у сферу физиономијске спецификативности комплексног типа ушао на бази примарно аблативног значења (Павловић 2006: 408), те на овом месту долази до пресецања спецификативности и аблативности.

Фабрикатив идентификован предлошко-падежном конструкцијом *од + Ngen* (*од зелене свите*) може се развити у релативну клаузу коју уводи релативна заменица *који*, *-а*, *-е*, *-и* и копулативни предикат чији је лексички део управо ова падежна конструкција која према себи не може да образује једночлани придев: *не знам ја, теке му висаше, о пасу ћеса од зелене свите* [← Која је од зелене свите] (52).

3.3. Предлошко-падежне конструкције на граници спецификативности и посесивности

На граници спецификативности и посесивности стоје конструкције које детерминишу сам однос посесије између два бића или бића и неке групе (скупине) која има обележје [живо +] или које детерминишу одређене појмове на основу припадања одређеној групи.

Конструкцијом *по + Nloc* детерминише се посесивна релација, а конструкцијама *од + Ngen* и *о + Ninstr* детерминисани су одређени појмови (бића) на основу својеврсног условног припадања датим групама.

3.3.1. Однос посесије између одређених бића у ексцерпираној грађи детерминисан је конструкцијом *по + Nloc*:

¹³ Термин *фабрикатив* преузет је од С. Павловића (2006: 407).

Арбанаси и сад држе да је ближе побратим но брат, јер је брат по оцу и мајци, а побратим по Богу и божјој љубави (36), који се ожени из села Павличића од једне слабе породице, која му роди пород по мајчиној крви, а не по пчиној, те се и сад може чути од унука ће проклињу Вукићу душу и кости говорећи да је његова кривица (64).

Детерминисани појмови (*брат, побратим, пород*) не припадају појмовима идентификованим конструкцијама *по + Nloc* (нпр: *отац, мајка*). Дакле, појмови идентификовани локативним конструкцијама нису посесори и зато се не може рећи да ове конструкције припадају сфери посесивности. Али, оне ипак детерминишу однос посесије између детерминисаног бића и неког другог и зато се граниче са сфером посесивности. Компонента специфичности коју ове конструкције поседују јесте специфично-критеријског карактера – њима се открива по ком основу, на основу чега или кога се успоставља веза између детерминисаног и неког другог појма. Овај тип спецификације јавља се када се детерминишу односи сродства који су засновани на крвној вези што само потврђује да се специфично-критеријско значење базира на спацијалној дифузности. Ово потврђује могућност замене конструкција *по оцу* и *по мајци* изразима *по очевој крви, по мајчиној крви* у којима је прозирнија спацијално-дифузна утемељеност будући да је у семантику лексеме *крв* инкорпорирана и свест о њеној дифузности.

3.3.2. Конструкција *од + Ngen* која има функцију спецификата детерминише одређени појам истичући његову припадност одређеној групи која се по одређеним карактеристикама које њени припадници поседују издваја из мноштва:

Марк Вуксан, Климента из Селце, био је од најбољијех арбанашикјих јунака његовог доба...у његово доба били су два брата од слабе врсте љући (41).

3.3.3. Конструкција *ø + Ninstr* припада сфери категоријалне спецификације и сфери условног припадања, односно налази се на њиховој граници. Ова се конструкција, пре свега, односи на топонимску идентификацију локалитета, односно патронимску идентификацију лица која је идентификована инструменталом именица *род* и *брацво* које иступају као ознаке једног од аспеката детерминисаног појма (Павловић 2006: 400):

Осман Бурца био је момак забита подгоричкога Али-бега Лекића, родом Груде, који је име тридест војника свога браства Груда (32), и нађоше да је био Љацо Мушков с Медуна, Лаковић брацвом (92).

4. Закључак

Тема овог рада – Систем падежа са квалификативним значењем у *Примјерима чојства и јунаштва* Марка Миљанова – обухвата две сфере детерминације. Прва је сфера квалификативности под којом се подразумева адвербијална детерминација, а друга је сфера спецификативности, односно сфера адноминалне детерминације. Ове две сфере заједно формирају семантичку категорију квалификативности у ширем смислу која се у овом раду посматра искључиво из перспективе предлошко-падежних конструкција. Већина предлошко-падежних

конструкција доспела је у сферу квалификативности транспонованем из сфере спацијалности, односно већина квалификативних конструкција заснива своје значење на протолокационом значењу чији језички израз и узима.

Генитив, акузатив, инструментал и локатив у комбинацији са одређеним предлозима идентификују различите типове квалификативног значења (значења инструментативности, медијативности, комитативности и критерија) и значења спецификативности (физиономијске спецификативност парцијалног и комплексног типа, те спецификативности која се граничи са посесивношћу) у ексцерпираној грађи. Од беспредлошких облика јавља се једино слободни инструментал и то готово у свим сферама квалификативности, осим у сфери критерија из које се давно повукао у корист других падежних конструкција.

4.1. *Инструментал* је у ексцерпираној грађи најзаступљенији падеж у сфери квалификативности, а јавља се у беспредлошкој форми или форми блокираној предлогом *с* и то у сфери инструментативности, медијативности, комитативности и у категорији спецификативности.

4.1.1. *Слободни инструментал* је примарно просекутивна форма којом се може имплицирати и значење перлативности уколико је природа локализатора таква да објекат локализације, на известан начин, пресеца његову унутрашњост.

Категорија инструмента представља средишњу тачку у остварењу одређене радње захваљајући којој се та радња и реализује.

Категорија медијатора врло је блиска категорији инструмента будући да такође представља средишњу тачку у извршењу радње.

Слободним инструменталом су у ексцерпираној грађи сасвим спорадично идентификовани факултативни саучесници и пратећи детаљи у сфери комитативности.

Спецификативни слободни инструментал функционише као сасвим маргинализовано синтаксичко средство потврђено само петрифицираним формама *родом* и *брацвом*.

4.1.2. *С + Ninstr* улази у сферу квалификативности и сферу спецификативности на бази просторне и временске повезаности са појмом који детерминисхе.

4.2. *Акузатив* се у ексцерпираној грађи јавља у конструкцији са предлозима *на*, *у*, *за* и *проза* квалификујући радњу управне предикације.

Све акузативне предлошко-падежне конструкције улазе у сферу квалификативности на бази спацијалне локализације: *на + Nacc* улази у сферу инструментативности, комитативности и критерија на бази спацијалне ареалокализације; *у + Nacc* улази у сферу инструментативности и комитативности на бази спацијалне интралокализације; *проза + Nacc* продире у сферу комитативности на бази перлативности; *за + Nacc* улази у сферу медијативности на бази спацијалне постлокализације.

4.3. *Генитив* је најзаступљенији падеж у сфери спецификативности, а у сфери квалификативности јавља се у субпољу инструментативности, комитативности и медијативности. Овај падеж је у ексцерпираној грађи блокиран обавезним детерминатором или предлозима: *без*, *од*, *(на)мјесто*.

4.4. *Локатив* се јавља у конструкцији са предлозима *по* и *на* и у сфери квалификативности и спецификативности продире на бази спацијалне дифузије, односно спацијалне ареалокализације.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић, Нада (1999). Један тип начинских акузативних конструкција. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 149-157.
- Грицкат, Ирена (1986). Експресивне синтагме с генитивима у савременом српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XLII: 71-93.
- Ивановић, Радомир (2001). *Предговор Посланицама. У: Посланице Марка Миљанова*. Нови Сад: ORPHEUS. 31-51.
- Ивић, Милка (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: САНУ.
- Ивић, Милка (1957-1958). Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XXII: 141-166.
- Ивић, Милка (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак Филозофског факултета*. IV: 151-163.
- Ивић, Милка (1956). Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик*. VII, св. 7-10: 260-269.
- Ивић, Милка (1971). О еквативном генитиву српскохрватског језика. *Serta slavica in memoriam Aloisii Schmaus, Dr Rudolf Trofenik*. München. 301-308.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле и др. (2004). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига.
- Јоцић, Мирјана (1994). О синтагмама типа човек од речи и злато од жене. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII: 257-263.
- Миљанов, Марко (2001). *Посланице*. Нови Сад: ORPHEUS.
- Миљанов, Поповић Марко (1990). *Примјери чојства и јунаштва. Сабрана дјела. Критичко издање II*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
- Мразовић, Павица и Зора Вукадиновић (1990). *Грамматика српскохрватског језика за странце*. Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Павловић, Слободан (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословно-правној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- Павловић, Слободан (2004). Значења генитива с предлогом б(р)ез у старосрпским повељама и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVII/1/2: 205-214.

- Петровић, Драгољуб (1982). Напомене о језику Марка Миљанова. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXV/2: 91-98.
- Пипер, Предраг (1997). *Језик и простор*. Београд: Библиотека XX век.
- Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига. Нови Сад: Матица српска.
- Поповић, Љубомир (1966). Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику. *Наш језик*. XV/3-4: 195-220.
- Стевановић, Михаило (1967). Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета. *Наш језик*. XVI/1-2: 27-31.

Ивана Чанчар

СИСТЕМА ПАДЕЖЕЙ С КВАЛИФИКАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В
ПРИМЕРАХ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ И ГЕРОЙСТВА МАРКА МИЛЯНОВА

Резюме

В данной работе анализируются падежные конструкции с квалификативным значением, их семантический потенциал и их частотность.

Большинство падежных конструкций входят в сферу квалификативности на основании своего первоначального значения пространства. Присутствие концептуализации пространства в сфере квалификативности открывает и семантика предлогов в квалификативных падежных конструкциях.

Ключевые слова: синтаксис, семантика, квалификативность.

Ивана Чанчар, студент дипломских академских студија
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултат
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
e-mail: ivanamcancar@gmail.com